

PRÁVNÍ KULTURA VE STŘEDOVĚKU

JAKUB RAZIM

STŘEDOVĚKÉ PRÁVO

„DVA PRÁVNÍ SVĚTY“

národní
právo

učené
právo

- „renesance“ 12. století
- CIC
- akad. emancipace pr. vědy:
leges + canones
- profesionalizace pr. aplikace
- racionalizace práva
- byrokratizace
- práv. stav
- ŘP „*lex omnium generalis*“

ANTROPOLOGICKÝ POJEM PRÁVA (POSPÍŠIL)

„právo je pojem a nikoliv jev“

- **forma:**
 - abstraktní pravidla (kodifikace, chování lidí, rozhodovací praxe)
- **obsah:**
 - autorita
 - univerzální použitelnost
 - závazek
 - sankce

FORMY A PRAMENY PRÁVA

- **dle vzniku** (Ebel):
 - *právo stanovené (Gebot)* → autoritativní příkaz vrchnosti
 - *právo usnesené (Willkür)* → konsensus pr. společenství
 - *právo nalézané (Weistum)* → výsledek soud. činnosti

OBYČEJ

- 2 aspekty (Lesaffer):
 - materiální → *usus* → pravidelnost
 - psychologický → *opinio iuris*
- charakteristika:
 - primárně nepsaný
 - spontánní vznik
 - různ. míra obecnosti (lokál. variace)
 - ve vztahu k psan. právu (Hudson)
 - interpretační vodítko
 - vyplňování mezer
 - konflikt: „dobrý“ x „špatný“
 - paradox → idea starobylosti, neměnnosti x proměnlivost v praxi (*correctio*)

CAPITULARIA

- raněstv. mocenské akty panovníka
- obv. „předjednávány“ (dvůr, sněm)
- forma: růz., větš. členěny na *capitulae*
- obsah:
 - zákonodárství
 - správa
 - církev
- dělení:
 - *cír. x svět.*
 - *per se scribenda* (samost.)
 - *legibus addenda* (doplňky a modifikace kmen. práv)
 - *missorum* (úřed. instrukce)

- platnost:
 - zásadně teritorium
 - nezávazné pro nástupce na trůně
- nedokonalá archivace
- publikace → *missi dominici*
- **problematická efektivita**
 - stížnosti
 - opakování příkazů

- **Capitula legi addita (816):**

Když svědčí dvě svědectví o téže věci a jsou ve vzájemném rozporu, pak necht' hrabě zvolí po jednom zástupci z každé strany, aby spolu bojovali se štítem a holí. Budou-li však tito svědkové příliš slabí, mají být zkoušeni u kříže. Jsou-li ale příliš staří a nemohou-li stát u kříže, mají za sebe poslat syny, nebo příbuzné, nebo kohokoliv chtějí, aby je zastoupili. A každý, kdo bude usvědčen ze lži, necht' ztratí pravou ruku.

LEGES BARBARORUM

- raněstv. **sepsání kmen. práv**
 - výraz akulturace a přijetí „řím.“ forem spol. organizace
 - zákonodárcem je obv. náčelník
 - spolupůsobení kmene
 - latina
 - personalita
 - různ. stupeň romanizace
-

- **Liber iudiciorum (654):**

Udeří-li svobodný jakoukoli ranou do hlavy svobodného, ať dá za modřinu 5 solidů, za roztrženou kůži 10 solidů, za ránu až na kost 20 solidů, za zlomenou kost 100 solidů. Způsobí-li to však svobodný cizímu otrokovi, ať zaplatí polovinu výše psaného vyrovnání. Spáchá-li to pak otrok na otrokovi, ať plní třetinu téhož vyrovnání a dostane 50 ran. Zraní-li ale otrok svobodného, vyrovná se tak, jako když svobodný poraní cizího otroka a dostane 70 ran. Nebude-li ovšem pán chtít se za otroka vyrovnat, ať je otrok za zločin vydán.

DOKUMENTY Z PRÁVNÍ PRAXE: LISTINY A PR. KNIHY

PR. KNIHY

- v kodifikačních „vlnách“ od 13. stol.: *Sachsenspiegel* aj. zrcadla (*Deutschen-, Schwaben-, Franken-*)
- soupisy obyčej. práva v národ. jazyce
- náběhy k věd. zpracování ► evidence, systematika, komentář
- v platnosti dlouho do novověku
- autor:
 - větš. znalec práva/pr. praktik
 - větš. z (polo)soukr. iniciativy
- fce: formativní (vliv na pr. praxi)+ informativní (info o právu)

LISTINY

- od 13. stol.: *Sachsenspiegel* aj. zrcadla (*Deutschen-, Schwaben-, Franken-*)
- písemnosti
 - forma: vyhotovení a ověření
 - obsah: pr. jednání
- *notitia* (ověř.) x *carta* (disp.)
- výstavba:
 - protokol ► arenga
 - text ► pr. jádro
 - eschatokol ► svěd. řada

- **ZBS (1212):**

Poněvadž ozdoba a moc císařská předchází náš stav, že nejen hodnosti ostatních knížat, nýbrž i královská žezla uděluje náš majestát, pokládáme za slavnou a velikou věc, že v tak velikém dobrodiní naší štědrosti i jiným vzrůstá rozmnožení královské důstojnosti a že tím naše vznešenost netrpí nijakou újmu.

- **ZBS (1212):**

Proto my po přihlédnutí k přeslavným službám oddanosti, které veškerý lid český od dávného času věrně a oddaně prokazoval císařství římskému a že jasný král jejich Otakar od začátku mezi jinými knížaty, zvláště před ostatními, nás zvolil císařem a při naší volbě ustavičně a užitečně setrval: jako náš milý strýc, dobré paměti král Filip po radě knížat svým privilegiem ustanovil, také my jej králem ustanovujeme a potvrzujeme a tak posvátné a důstojné ustanovení schvalujeme a království České štědře a beze všeho vymáhání peněz i obvyklé spravedlnosti našeho dvora jemu a jeho nástupcům navěky propůjčujeme a chceme, aby kdokoliv z nich bude zvolen králem, k nám nebo našim nástupcům přijel a náležitým způsobem odznaky královské přijal.

- **ZBS (1212):**

Této věci svědkové jsou tito: arcibiskup z Bari, biskup tridentský, biskup basilejský, biskup kostnický, biskup churský; opat z Reichenau, opat svatého Havla, opat Wisemburský, Bertold z Neifen, přední notář dvora královského: hrabě Oldřich z Kyburka, hrabě Rudolf z Habsburka a lantkrabě v Alsasku, hrabata Ludvík a Heřman z Froburka, hrabě Werněř z Hohenburka, Arnold šlechtic z Wartu, Rudolf fojt z Reprechtsweileru, Rudolf z Ramensberka, Alberto z Tanehausu, komorník, a mnoho jiných velmožů a šlechticů a svobodníků, jejichž svědectvím je toto privilegium potvrzeno.

- **komplementarita**: učené pr. x národní pr.
- **personalita x teritorialita**
- **otevřenost** vůči jiným norm. sys.
- **statusová nerovnost** před zákonem → právo jako privilegium
- pluralita „center normativní aktivity“ (Rückert) → **ne-systém**
- subjektivní → „**listinné**“ právo (Krause)
- objektivní → do 12. stol. týká hlavně **procesu výkonu spravedlnosti**
- „*gutes altes Recht*“ / *lex prior melior* (Kern)
- „**deficitní**“ bez moc. monopolu →
 - „**konsensuálně-konkrétní**“
 - **identifikováno ve sporech** (Weitzel)
- „**aliterární**“ → dynamika paměti a zapomínání (Vollrath)
- „**obyčejové**“
- „**ritualizované**“ (Dilcher, Althoff)

STŘEDOVĚKÝ PROCES

ZÁKLADNÍ CHARAKTER (OESTMANN)

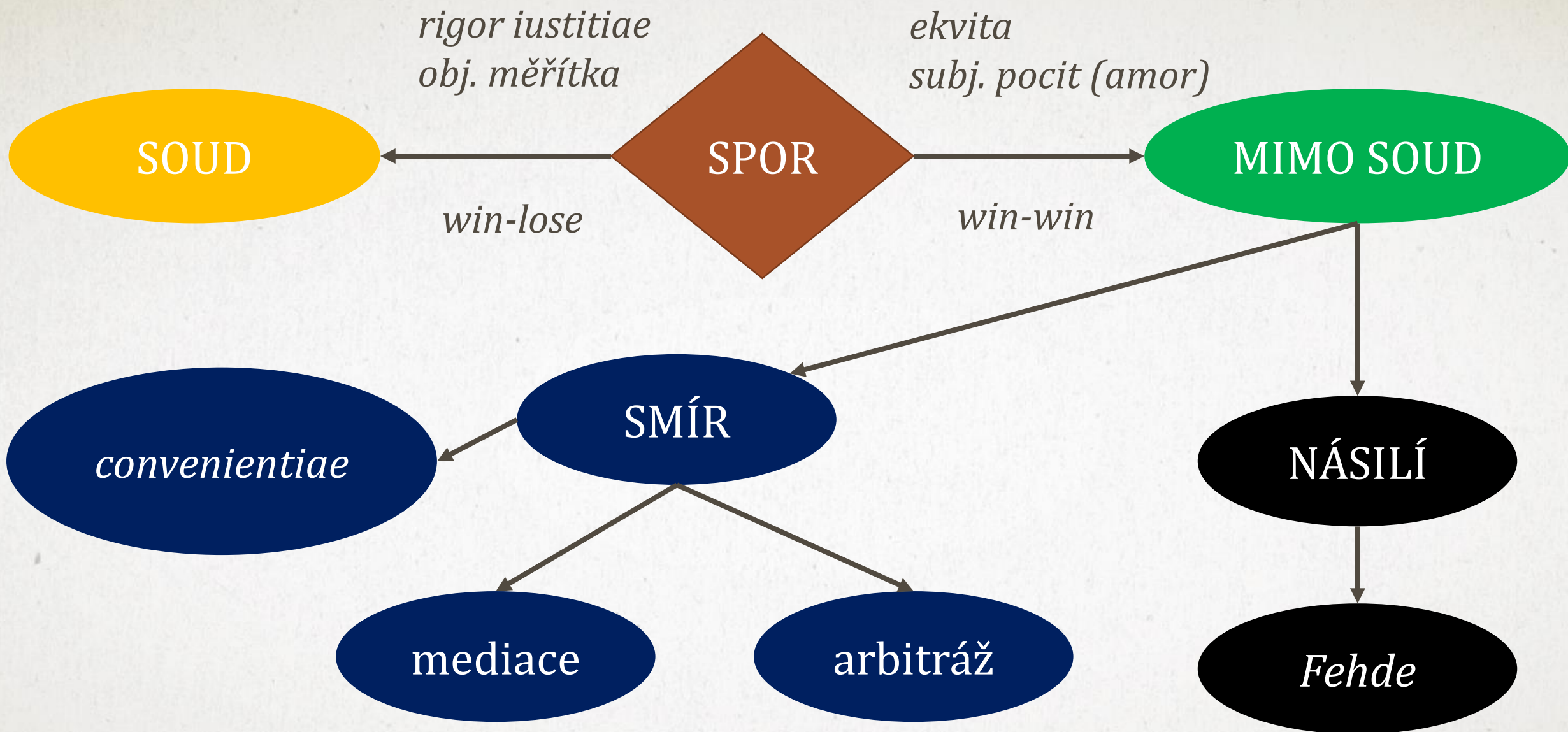
1. Jaká je role „státní“ moci?
 2. Kdo soudí?
 3. Podle jakých procesních zásad?
-

„DVA PRÁVNÍ SVĚTY“

- *laický soudce řídí soud. jednání*
- *pr. společenství rozhoduje ve věci samé*
- *neformalizovaná procedura ad hoc*
- *iracionální dk, zaměřuje se na strany*
- *jednomyslnost*
- *jednoinstanční sys.*
- *spíš mediacce (dobrovol.)*
- *Z.: veřejnost, ústnost, dispozitivnost*
- *CÍL: obnova řádu a mezilidských vztahů*

- *soudce rozhoduje ve věci samé*
- *formalizovaná procedura*
- *racionální dk, zaměřuje se na předmět*
- *většina*
- *víceinstanční sys.*
- *spíš judikace (povin.)*
- *CÍL: rozhodnutí sporu na principu subsumpce*

METODY ŘEŠENÍ KONFLIKTU

- **kolektivní** → tribunál za předsednictví lokální/centrální autority
- znalosti, charakter a status přísedících: „experti“ v právu + *boni homines* (míst. elity)
- pers. obsazení → vynutitelnost, participace cír. hodnostářů → odbornost, nábož. sankce
- mocen. faktor
- veřejnost
- **jednotný (není rozdílů na civ. a trest.) a „pragmatický“ proces** dle okolností případu
- **skutk. otázky** se řeší obvykle rekurzem do minulosti → paměť, pís. důkazy
- **pr. otázky** se řeší nalézáním odpovědí v pr. paměti *ad hoc*
- v obou případech se hledají **precedenty**
- **cíl:** ukončení sporu, obnova narušených vztahů
- komplementarita s ADR

PRÁVNÍ RITUÁLY

RITUÁL

- **obec. (Althoff-Siep):**

- deskriptivní část: **standardizované způsoby kolektiv./individ. chování**, které:
 - je založeno jak na vnucených, tak na tradičních pravidlech
 - identicky, popř. s drobnými obměnami se opakuje
 - má symbolický rozměr
- funkcionální část:
 - **ovlivňuje soc. status aktérů**
 - **manifestuje systém hodnot a představ**
 - **zavazuje aktéry do budoucna**

- **v právu (Dilcher):**

- inscenace na veřejnosti
- sakrální autorita
- právní účinky
- odkaz k normat. představám
- performance rituálu (forma) = výkon práva (obsah)
- **fce:**
 - **komunitární**
 - **stabilizační**
 - **protikonfliktní**
- legitimita: stáří, opakování, původ
- soustavné „zpřítomňování“ obsahů práva v orál. kult.

- „rituál moci“ (Althoff)
- **ant. počátky:** vstup mezi klientelu, voj. kapitulace
- **stv.:** mimosoudní řešení konfliktu
- **fce:**
 - stabilizovat politický řád
 - legitimizovat kroky panovníka
 - harmonizovat protikladné zájmy vládnoucí elity
 - poskytnout zadostiučinění poškozeným

- nápodoba nábož. rit. z penitenciální praxe →
demonstrace pokory →

rit. gesta a promluvy: bosé nohy, roucho kajícíka, sypání popelu na hlavu, slzy, prosby, proskyneze (klečení), prostrace

- veřejnost
- *humiliatio-exaltatio* (christomimesis)

- **fáze:**

1. iniuria/offensio = zásah do práv, statusu a cti panovníka

2. reconciliatio = zprostředkování smírného řešení sporu

3. satisfactio = imateriální zadostiučinění formou rituálního podrobení, eventuálně i náhrada škody

- „soukr.“ **sféra** → transfer majet. práv
- „veřej.“ **sféra** → inaugurační a přechodový rituál → transfer vrchnost. práv
- **fce**: minimalizace spol. rizika a nejistoty v důsledku bezvlády
- **předání symbol. předmětu**:
 - **pozemek** (věc: hrouda hlíny, drn trávy, větev, fošna ze dveří + panství: rukavice, krb. hák, kopí, nůž, kobouk)
 - **panství** (žezlo, praporce)
- autonomní rit./součást feudál.-vazal. vztahů
- „graciální“ polit. řád (Weinfurter)
- „**antropologické konstanty**“ lenní infeudace (Le Goff):
 - **místo** → symbolická půda, kam přijížděl vazal za svým pánem
 - **veřejnost** → společenství přijímá vazala do svého středu, je svědkem a ručitelem jeho iniciace
 - **individualizace** → poměr vazala a pána se promítá do průběhu infeudace, která se adaptuje na konkrétní podmínky v místě a čase
 - **fixace** → uchování aktu v paměti

INVESTITURA

Král uděluje knězi a ženě léno symbolizované žezlem (Sachsenspiegel – Lehnrecht, Cod. Pal. germ. 164, fol. 1v)

- čes.: „újezd“, lat.: „*circuitio*“, resp. „*circuitus*“, nebo „*ambitus*“
- **paralela s *Königsumritt* (Bader)** → rituál. obcházení nebo objezd na koních
- v terénu za účasti místního obyv., znalců (*Feldgeschworene*) a provinc. úředníků → autorizace, paměť
- **fce: zmocnění se, obnovení držby/svrchované moci nad územím a obyvateli**
- **formy: periodicita (někdy jen *ad hoc* část hranice), slavnosti**
 - individ. → vytyčení hranice pozemkového majetku za účelem pr. dispozice
 - kolekt. → vytyčení pr. rámce pro život pospolitosti a posílení její identity
- nábož. prvky → účast cír. osob, imitace procesí
- **pr. podstata: tradice**
- **prodávající** → symbol. prokazuje vlastnickou svrchovanost nad zcizovaným územím
- **kupující** → nabytí vlastnictví a příležitost, seznámit se důkladněji s jeho rozsahem

CIRCUITIO

Vytyčení hranic Würzburgu (Würzburgská kronika Lorenze Friese –der Univ. bibl. Würzburg, M.ch.f. 760, fol. 15r)

STŘEDOVĚKÝ „STÁT“

CO JE „STÁT“?

- **lidské společenství**, které si na (víceméně) pevně určeném území (víceméně) úspěšně nárokuje pro sebe monopol (kontrolu) na legitimní použití fyzické moci
- **poměr panství člověka nad člověkem**, opírající se o prostředky moci, jež je dobrovolně uznávána za legitimní
- hledání počátků moderních národních států v minulosti a „vymyšlení“ národních příběhů → **idea primordiálního národa**

CO JE „STŘEDOVĚKÝ“ STÁT?

- **spor o „středověký stát“ v Německu** (Haller – patrimonialismus, Gierke – pospolitosti, Sohm – státní monopol na realizaci práva, Below – delegace státní moci v říš. teritoriích)
- **kritika prezentismu** → namísto „státu“ LTI: „panství“ (Brunner), „politický řád“ (Mayer)
- **„personalizace“ státu** → síť mocenských vztahů mezi příslušníky urozené elity
- Mayer: *Personenverbandstaat x territorialer Flächenstaat*
 - vývoj od středověkého státu, založeného na osobních vztazích, k institucionalizovanému plošnému státu moderní doby (Mayer klade modernizační posun do 12. století, Keller až na přelom pozdního středověku a raného novověku, Strayer pak hluboko do novověku)

- **CO:**
- **organizované společenství**
 - **nadřízených a podřízených osob**
 - **kolem vůdčího jednotlivce, který je jeho tvůrcem**
 - **správní, politické a soudní fce**

+ z hosp. dův teritoriálně

zakotvené, ALE: mobilní

+ fce reprezentační a kult.

+ centrum mzn. aktivit

PANOVNICKÝ DVŮR

- **KDO:**
 - **curia minor** → „všední“: členové vládnoucího rodu s „domácností“ (úředníci + služebníci + rádci)
 - **curia maior** → „slavnostní“: obec. shromáždění

„SPRÁVA“ (WILLOWEIT)

- prostředky a způsoby výkonu panství
- stabilizace v prostoru
- byrokratizace
- zpísemnění agendy

DVORSKÉ ÚŘADY

- čtveřice hlavních úřadů:
 - komorník
 - maršálek
 - stolník
 - číšník
- „genetické pojetí“ = úřad je služba na principu delegace a zastoupení (Moraw)
- okruhy činnosti
 - výkon svěřených pravomocí
 - správa majetku
- smluvní základ
- **PO:** fidelita jako korektiv řádného výkonu úřadu
- **PR:** odměna

„FEUDALISMUS“

FEUDALISMUS

1. lenní systém (F. L. Ganshof – právo)

- hierarchicky uspořádaný systém závislostních vztahů, založených na syntéze věcných (léno) a osobních komponentů (vazalita)

2. státní forma na určitém stupni dějinného vývoje (M. Bloch – společnost)

- osobní závislost a podřízenost sedláků
- léno (držba spojená se službami)
- třída specializovaných válečníků
- vazalita (pouta poslušnosti a ochrany)
- přežívání rodových a státních struktur

ANATOMIE LENNÍHO VZTAHU

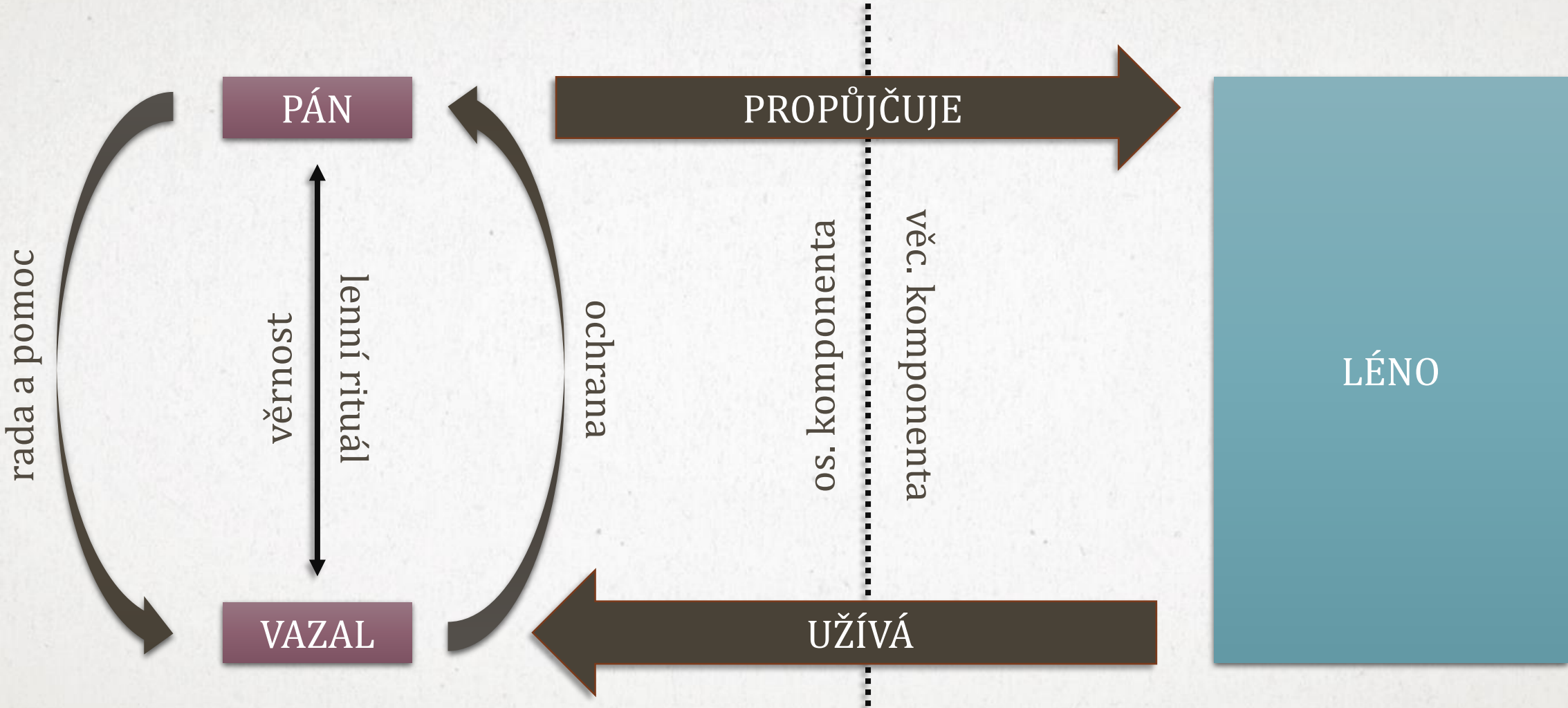
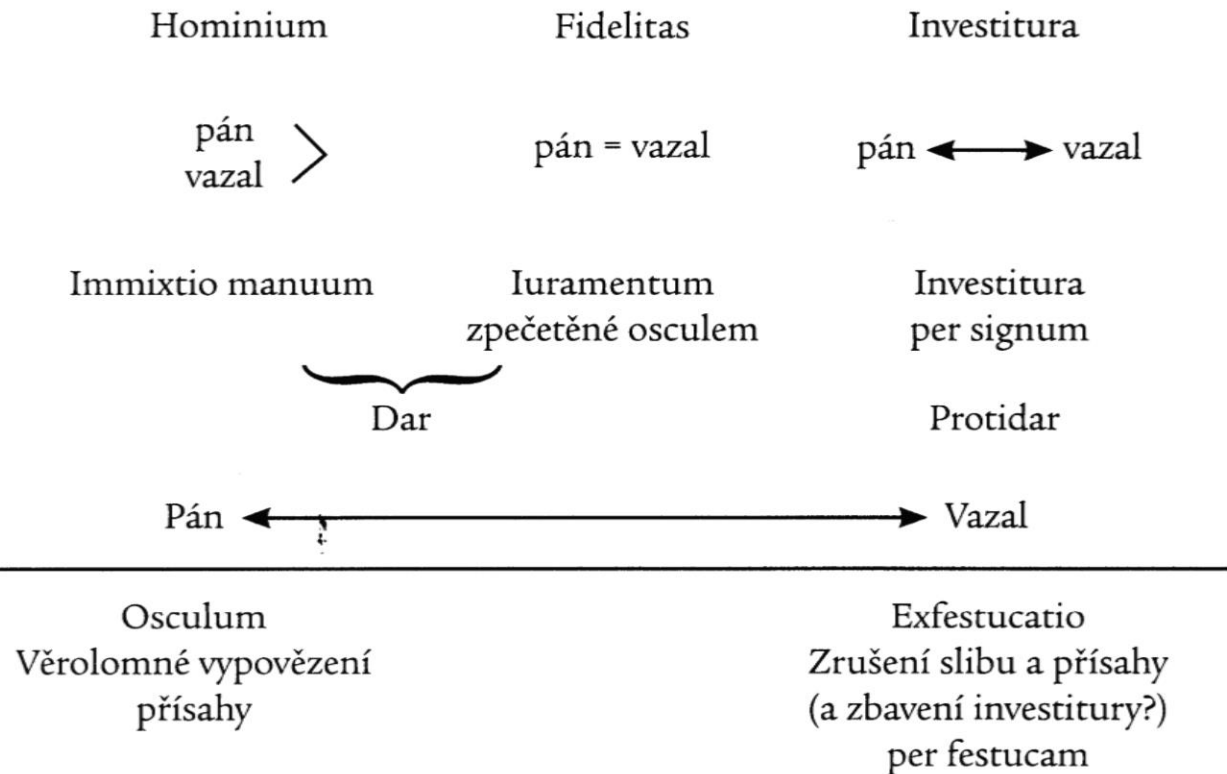

SCHÉMA LENNÍHO RITUÁLU

C. Schéma feudálně vazalského symbolického systému

1. **hominium:** lenní slib
(prohlášení vyjadřující vůli stát se manem), vkládání rukou
(*manus – potestas*)

2. **fidelitas + osculum:** přísaha věrnosti doprovázená polibkem

3. **investitura:** udělení léna (smlouva)

- symbolika gest a promluv
- symbolika místa
- publikum jako garant řádu světa
- paměť

MODER. POJETÍ FEUDALISMU

- **změna paradigmatu:**

- přehodnocení teze o „feudální anarchii“ a pozitivní ocenění vlivu lenního systému na stabilitu stv. polit. útvarů (Mitteis)
- od lenní teorie k lenní praxi
- od komplexních modelů k lokálním specifikům
- od právní historie k „totální historii“

KRITIKA FEUDALISMU

- v nejstarších vývojových fázích úzká pramenná základna
 - mnohovýznamové dobové termíny jsou nekriticky přijímány za důkaz existence právních institucí ve smyslu vědeckého modelu
 - středověká realita skrytá za „lenní terminologií“ je natolik proměnlivá, že se výkladový model feudalismu zdá být příliš zjednodušující až zavádějící
 - spojnice mezi beneficiem a vazalem se při kritickém čtení všech dostupných pramenů nejednou rozvolňuje
-

DEKONSTRUKCE FEUDALISMU (REYNOLDS)

Lenní právo:

produkt byrokrat. správního aparátu a
profes. práv. myšlení ve 12. století

Koncept feudalismu:

výtvor univ. feudistiky 16.-17. století

Sémiotický
trojúhelník

Lenní terminologie:

nepřesná

His. skutečnost:

diferencovaná